

Zwoliński, Stefan

Badania archiwalne Zespołu Historii Górnictwa i Hutnictwa Tatrzańskiego Zakładu Historii Nauki i Techniki PAN

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 10/3, 466-468

1965

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

sokiej zawartości węgla połączony był z zabiegiem wygrzewania łupki w węglu drzewnym celem jej obtopienia i wyrabiania. Odpadnięte twardsze i kruche części (grapie) musiały zawierać duże ilości węgla. Na potwierdzenie tych obserwacji dyktant przytoczył eksperyment wygrzewania i przekuwania łupki pochodzącej z próbnego wytopu.

Polemizując z prof. Olszewskim, dr S. Buratyński podkreślił duże zainteresowanie archeologów pracami Zespołu.

Doc. Piaskowski, powołując się na dawne źródła pisane wykazywał w dyskusji, że we wczesnym średniowieczu hutnicy i kowale na ziemiach Polski nie mieli żadnych trudności z nawęglaniem i produkowali żelazo lub stal (względnie dół).

Dr A. Zbierski zauważył, że obecne prace idą dwiema drogami: metaloznawczą i metalurgiczną. Przyznawał on słuszność badaniom doc. Piaskowskiego, które z korzyścią są konfrontowane ze studiami literatury historycznej.

Zamykając obrady, doc. Radwan nakreślił zadania dla współpracujących obecnie dyscyplin naukowych i ośrodków badawczych. Archeolodzy powinni odszukać w rejonie świętokrzyskim ślady hutnictwa żelaznego z okresu halsztackiego, badać typologię przedmiotów żelaznych i drogi rozchodzenia się żelaza świętokrzyskiego, uzupełnić mapy stanowisk hutniczych, przeprowadzić badania porównawcze w innych rejonach. Katedra Historii Techniki AGH ma przejąć prace nad historią kopalni w Rudkach oraz przeprowadzić próby z metodami geofizycznymi, innymi niż obecnie stosowane. Zespół natomiast miałby kontynuować badania występowania metali śladowych w rudach, żużlach i metalu, zająć się problemem fosforu w rudach, żużlu i metalu, ustalić jednolitą nomenklaturę wtrąceń żużlowych, przeprowadzić próbny wytop z czystymi tlenkami i ustalić warunki nawęglania w kotłowni dymarskiej. Dla przygotowania wniosków dla archeologów i historyków celowe jest organizowanie zamkniętych konferencji metalurgów i metaloznawców.

Irena Rybicka

BADANIA ARCHIWALNE

ZESPOŁU HISTORII GÓRNICICTWA I HUTNICICTWA TATRZAŃSKIEGO ZAKŁADU HISTORII NAUKI I TECHNIKI PAN

Równoległe z pracami wykopaliskowymi prowadzonymi w ciągu kilku ostatnich lat na terenie dawnych obiektów górniczo-hutniczych¹ Zespół Historii Górnicztwa i Hutnictwa Tatrzańskiego Zakładu Historii Nauki i Techniki PAN zajmuje się wyszukiwaniem i opracowywaniem nie wyzyskanych jeszcze materiałów archiwalnych. W ramach tych prac członek Zespołu S. Zwoliński prowadzi już od kilku lat kwerendę w archiwum dawnych dóbr zakopiańskich, będących w posiadaniu dyrekcji Tatrzańskiego Parku Narodowego. Z tego zupełnie dotychczas nie uporządkowanego, a pokaźnego zbioru aktów prawnych, listów i innych dokumentów, dotyczących najrozmaitszych spraw związanych z administracją majątku, wyszukuje się, składa osobno i segreguje akta związane z prowadzonymi przez właścicieli majątku zakładami górniczo-hutniczymi.

Dokumenty te obejmują okres od 1807 r., tj. od daty kupna tych zakładów przez Jana Homolacza, aż do czasu przekazania dóbr zakopiańskich i kórnickich państwu polskiemu przez Zamoyskich z końcem 1923 r. Dla ułatwienia późniejszej pracy dokumenty podzielono na działy: urzędowe nadania pól górniczych (tzw. listy lenne) oraz zezwolenia na prowadzenie poszukiwań rud (tzw. szurfowanie); wykazy i inwentarze przyborów oraz urządzeń górniczo-hutniczych i koncesję na ich budowę

¹ Por. sprawozdania S. Zwolińskiego: *Badania dawnych zabudowań hutniczych w Dolinie Kościeliskiej w Tatrach oraz Urządzenia kopalni na Kunsztach w Dolinie Kościeliskiej w Tatrach* w nrach 3/1958 i 3/1961 „Kwartalnika”.

lub dalsze prowadzenie; wykazy produkcji surówki i żelaza kutego, zużycia rudy, węgla drzewnego, drewna opałowego i innych materiałów; dokumenty handlowe (cenniki, umowy o dostawę wyrobów żelaznych itp.); listy zatrudnianych pracowników oraz umowy akordowe na różne roboty (wyrąb drzew, „kurzenie“ węgla, zwózka rudy, a nawet jej kopanie, dostawa materiałów budowlanych itp.); materiały dotyczące spraw socjalnych („puszka bracka“, szkoła dla dzieci i małoletnich pracowników, orkiestra zakładowa, apteczka) oraz dokumenty osobiste pracowników, różne zarządzenia władz, nakazy podatkowe i odwołania od nich, sprawy sądowe itp.

Niestety, przed przejęciem tych dokumentów przez dyrekcję Parku część ich w czasie przenosin do różnych, nie zawsze odpowiednich pomieszczeń została zniszczona lub zagubiona, co spowodowało pewne luki. Uzupełnić je można częściowo dzięki dokumentom pochodzącym z tego samego źródła, które znalazły się w posiadaniu Muzeum Tatrzańskiego lub też zostały włączone do archiwów dawnych dóbr kórnickich, ale i tak dla niektórych okresów działalności zakładów konieczne są poszukiwania. Tak np. w Archiwum Państwowym w Krakowie udało się odzyskać kilka teczek zawierających sprawozdania i inne akta dawnego sądu górniczego w Wieliczce, a potem starostwa górniczego w Krakowie, wśród których wiele dokumentów odnosi się do działalności kopalń i hut w Tatrach. Dokumenty te i inne mniejsze notatki są obecnie skrzętnie wyszukiwane i zapisywane lub mikrofilmowane. Natomiast kwerenda przeprowadzona w archiwum miasta Tarnowa nie przyniosła pozytywnych rezultatów, co bynajmniej nie przesądza, że interesujące dokumenty nie znajdują się np. w tarnowskim archiwum diecezjalnym.

Odrębnym źródłem bardzo cennych i szczegółowych wiadomości są dokumenty zgromadzone w dziale *Münz und Bergwesen* w Hof- und Kammerarchiv w Wiedniu², z których został wykonany mikrofilm. Obszerny ten zbiór, liczący ok. 1500 stron został ułożony według chronologii poruszanych zagadnień. Praca ta okazała się konieczna, gdyż w zbiorze oprócz gotowych pism znajdują się często także ich brudnopisy lub kopie, a arkusze akt były często nie ułożone w kolejności kartek i mieszane z innymi. Archiwalia te obejmują okres od 1772 r. do przekazania przez rząd austriacki zakładów górniczo-hutniczych w Galicji w ręce prywatnych przedsiębiorców, co w Tatrach nastąpiło w 1800 r. Był to najmniej dotychczas znany okres dziejów górnictwa i hutnictwa w Tatrach, toteż dopiero opracowanie uzyskanych materiałów pozwoliło wyjaśnić wiele zagadnień, jak np. powody szybkiego upadku górnictwa kruszcowego na przełomie wieków XVIII i XIX, przyczyny nagłej przerwy w pracy kopalń i rządowej huty żelaza w ostatnich latach XVIII w. itp.

Na pochodzący z Wiednia materiał archiwalny składają się: obszerne elaboraty ekspertów, wysyłanych w Tatry przez rząd austriacki dla zbadania możliwości rozbudowy górnictwa gwareckiego lub założenia kopalń i hut rządowych; szczegółowe sprawozdania z czynności powołanego przez władze zarządu huty miedzi w Dolinie Kościeliskiej, zajmującego się także poszukiwaniem nowych pokładów rud i pełniącego obowiązki zastępstwa sądu górniczego; wykazy zapasów rudy i zestawienia wyników wytopów próbnych w hucie kościeliskiej, które z braku odpowiednich topników nie wypadły zadowalająco, co ostatecznie zadecydowało o likwidacji rządowego górnictwa miedzi i srebra w Tatrach; wreszcie, z nieco późniejszego okresu, raporty nowo utworzonego zarządu huty żelaza w Kuźnicach. Także i w tym zbiorze dokumentów są luki, obejmujące kilkuletnie okresy, co utrudnia ustalenie chronologii wydarzeń i zmusza do dalszych poszukiwań brakujących wiadomości w innych archiwach zarówno krajowych, jak i wiedeńskich.

Trzecim, bogatym źródłem wiadomości o górnictwie tatrzańskim, obejmującym okres nieco starszy, bo sześćdziesiąte lata XVIII w., jest teka z aktami Komisji

² Por.: J. Pazdur, *Materiały do górnictwa tatrzańskiego w Hof- und Kammerarchiv w Wiedniu*. „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej“, nr 1/1960.

Skarbowej króla Stanisława Augusta, zachowana w archiwum rękopisów Muzeum Czartoryskich w Krakowie. Ze zbioru tego korzystał już Stanisław Eliaż Radzikowski, pisząc popularny artykuł o XVIII-wiecznym górnictwie w Tatrach, który był dotychczas niemal jedynym źródłem wszystkich późniejszych opracowań tego tematu, jednakże całość tych materiałów nie była naukowo opracowana, a teka z dokumentami uchodziła od czasu pierwszej wojny światowej za zagubioną lub zniszczoną. Istniało powszechne przekonanie, że w Muzeum Czartoryskich znajdują się jedynie kopie niektórych sprawozdań z tego zbioru, i dopiero ostatnio S. Zwoliński, przeglądając dokładnie omawiane rękopisy, stwierdził, że istnieje wśród nich wiele dokumentów zupełnie nie wyzyskanych w pracach o górnictwie tatrzańskim lub też podanych przez Radzikowskiego jedynie w wielkim streszczeniu, z pominięciem większości interesujących szczegółów. Uzupełnieniem uzyskanych z tego źródła wiadomości mogą być jeszcze niektóre dokumenty z archiwum rękopisów na Wawelu.

Dzięki włączaniu do prac coraz to nowych archiwaliów pogłębia się stale zakres wiadomości z dziejów górnictwa i hutnictwa tatrzańskiego, ale zarazem odwleka się, niestety, termin ich ostatecznego opracowania. Poza kwerendą w archiwach, porządkowaniem poczynionych w nich notatek, kopiowaniem uzyskanych mikrofilmów itp. wiele czasu zajmuje również samo odczytywanie dokumentów. Przeważają w nich bowiem dokumenty pisane w starym języku niemieckim, oczywiście ręcznie, gotykiem, często bardzo trudnym do odczytania. Trafiają się również ważne dokumenty pisane niewyraźnie i niedbale na bibulastym, zalewającym papierze, zwłaszcza, jeśli są to kopie wysyłanych przez dany urząd pism, a nie nadchodzące do niego oryginały. Dlatego przy odczytywaniu ważniejszych dokumentów dokonuje się od razu ich dosłownego polskiego tłumaczenia, aby przy korzystaniu z nich w czasie późniejszego opracowywania nie tracić czasu na ponowne odcyfrowywanie oryginału.

Stefan Zwoliński

HABILITACJA DRA ALEKSANDRA GELLI

Dnia 24 III 1965 na posiedzeniu Rady Naukowej Instytutu Filozofii i Socjologii PAN odbyło się kolokwium habilitacyjne dra Aleksandra Gelli, adiunkta Zakładu Historii Nauki i Techniki PAN. Podstawą przewodu habilitacyjnego była praca *Gumplowicz a Ward — studium porównawcze z dziejów recepcji ewolucjonizmu w socjologii*¹. Jest to studium z zakresu historii socjologii, złożone z monograficznego opracowania i porównania dwóch przeciwstawnych systemów socjologicznych: Gumplowicza i Warda — pionierów europejskiej i amerykańskiej socjologii. Recenzentami pracy byli: prof. J. Szczepański, prof. J. Chałasiński i prof. P. Rybicki.

Rada Naukowa podjęła uchwałę o nadaniu drowi A. Gelli tytułu docenta socjologii. Uchwałę ta została zatwierdzona przez władze Akademii Nauk

KONWERSATORIUM NAUKOZNAWCZE PAN

Z inicjatywy Pracowni Badań Naukoznawczych Zakładu Historii Nauki i Techniki PAN oraz Pracowni Ogólnych Problemów Organizacji Pracy PAN powołane zostało do życia Konwersatorium Naukoznawcze pod przewodnictwem i kierownictwem prof. Tadeusza Kotarbińskiego.

Nawiązując do tradycji Koła Naukoznawczego utworzonego w 1928 r. przy Kasie im. Mianowskiego oraz działającego w pierwszych latach po wyzwoleniu Konwersatorium Naukoznawczego w Krakowie, Konwersatorium Naukoznawcze PAN

¹ Praca ta ukaże się drukiem w serii *Monografie z dziejów nauki i techniki*, wydawanej przez Zakład Historii Nauki i Techniki PAN.